

YENİ MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SÖYLEMİNDEN DOĞAN HUKUKİ SORUMLULUK

Sibel Serpil AYDOS*

Oğuz Sadık AYDOS**

ÖZ

Toplum hâlinde yaşayan insanları, etnik kökenleri, dinleri, inançları, cinsiyetleri, dilleri gibi nedenlerle ayırıştırarak, beraberce yaşamak istenilmediği duygusu uyandırmak ve bu suretle onların kişilik haklarını ihlâl etmek nefret söylemidir. Mobil gibi ağlar üzerinden oluşturulan haber siteleri, arama motorları, bloglar, wikiler, web siteleri, sosyal medya ve benzeri iletişim araçlarından oluşan yeni medyanın hızı ve editöryal denetimden uzak olması nefret söyleminin artmasına ve normalleşmesine yol açmaktadır. Toplumsal huzur ve barışın bozulmaması için nefret söylemi ile etkin mücadele yöntemleri geliştirilmelidir. Öncelikle yeni medya okuryazarlığı eğitiminin yaygınlaştırılması ve hukuki yaptırımların etkin şekilde uygulanması gerekmektedir. Haksız fiil olarak vasıflandırıldığında eylemi gerçekleştiren kişinin tazminat yaptırımına tâbi olması dinamik bir koruma sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nefret söylemi, yeni medya, kişilik hakları, haksız fiil, toplumsal barış.

HATE SPEECH IN NEW MEDIA AND CIVIL LIABILITY FROM HATE SPEECH

ABSTRACT

Driving a wedge between people in a society based on their ethnic background, religion, gender, language and so on, arousing the feeling that they do not want to live together and thus violating their personal rights is hate speech. The new media which is largely independent of editorial control and include news sites, search engines, blogs, wikis, websites, social media and other similar media, created a space for the rising of hate speech. In order to protect social peace and tranquility, means of effective combat against hate speech should be developed. Firstly, it is necessary to disseminate new media literacy education and to apply legal sanctions effectively. Characterizing hate speech as a tort and sanction the person commit hate speech with damages would ensure a dynamic prevention.

Key Words: Hate speech, new media, personal rights, tort, social peace.

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi e-posta: sibel.aydos@hbv.edu.tr

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi e-posta: oguz.aydos@hbv.edu.tr

Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih : 09/04/2019

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 02/05/2019

GİRİŞ

Yeryüzünde hemen hemen tüm büyük devletler içlerinde farklı birçok kimliği barındırır. Demokratik işleyişe sahip devletlerde bu kimlikler hukukî korunma altına alınır. Farklı etnik, dini, mezhebi ve cinsiyet kimliklerini barındıran bu ülkelerin birlik ve huzuru ancak bu farklılıkların tanınması ve bunlara saygı duyulması ile mümkündür. Kamusal alanda azınlıkta ya da güçsüz olduğu düşünülen çeşitli kimliklere yönelik hakaret ve hedef gösterme gibi olgular hem bu kesimlerin topluma olan güven ve bağlılığını zedeleyeceğinden hem de çeşitli suçlara sebebiyet vereceğinden toplumsal barışı baltalayacaktır.

Demokratik müzakere sürecinin gerçekleştiği zemin olan kamusal alanda kimliklerin eşit temsili sağlıklı demokratik işleyişin bir göstergesidir. Kamusal alanda müzakere sürecinin gerçekleşmesine zemin hazırlayan temel aktörlere geleneksel medyanın yanı sıra bugün yeni medya ve sosyal ağlar da eklenmiştir. Örneğin *Twitter*'da birçok kullanıcı haber ya da bilgiye geleneksel medyadan çok daha hızlı bir şekilde ulaşabilmekte ve takipçileri ile paylaşabilmektedir. Öyle görünmektedir ki ilerleyen teknoloji ile birlikte yeni medyanın bu rolü gelecekte çok daha fazla artacak, geleneksel medyayı geride bırakacaktır. Bu nedenle yurttaşların bu mecrayı en sağlıklı şekilde kullanmaları ve yanlış kullanımından doğabilecek suç ve haksız fiillerden haberdar olmaları büyük önem arz etmektedir. “*Yeni medya okuryazarlığı*” adı altında ele alınabilecek bu olgu başka bir çalışmanın konusu olduğundan bu çalışmada üzerinde durulmayacaktır. Buna karşın hızla gelişen bu alanda farklı kimliklere yönelik gerçekleştirilen nefret söylemlerinin hukukî çerçevesinin belirlenmesi de ivedilikle gerekmektedir.

Nefret söyleminden doğan suç konusu yeterli düzeyde olmasa da bugüne değin çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır. Ne var ki nefret söyleminin neden olduğu haksız fiillere ilişkin henüz kayda değer bir çalışma yapılmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle bu makalede özellikle bu konu üzerinde durulacaktır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde nefret söyleminin tarihsel süreci ve tanımı ele alındıktan sonra yeni medyanın nefret söyleminin yayılmasında nasıl bir etkisinin olduğu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise nefret söyleminin haksız fiil boyutu incelenecektir. İlgili hukukî kurumlara kavramsal düzeyde değinilerek çalışma ile bağlantıları tespit edilecek, suç ve ceza bağlamına sadece ihtiyaç nispetinde yüzeysel olarak temas edilecektir.

I- NEFRET SÖYLEMİ

A) Genel Olarak

Medyanın gerçeklikle ilişkisi onu yorumlamak ve simgesel anlamda yeniden üretmekle sınırlıdır. Bu nedenle medyada gerçekleştirilen ayrımcılık ve nefret söylemleri, gerçek yaşamdakilerle benzerlik gösterse de sınırlıdır. Çünkü burada yapılan ayrımcılık temsil düzeyindedir. Daha açık bir ifade ile gazete, televizyon ve İnternet ortamında herhangi bir kişi veya grubun üyesi, renginden, ırkından, dininden ya da başka sebeplerden dolayı aç bırakılamaz, fiziksel olarak zarar göremez. Ancak medya, bu olumsuz sonuçlara aracılık edebilir ya da zemin hazırlayabilir. Medyadaki ayrımcılık ve nefret söylemi gerçek yaşamdaki ötesine geçen zararlar üretme potansiyeline sahiptir. Yakın tarihimizde medyanın tahriki ve hedef göstermesi ile birçok suikast ve linç girişiminin yaşandığını düşünmek için birçok kanıt vardır¹. Bunlardan ilk akla geleni Hrant DİNK cinayetidir. Oğün SAMAST'ın, DİNK'i şahsen tanımadığını, fikirlerini okumadığını ve bilmediğini ancak medyada DİNK ile ilgili olarak yapılan haberlerden onun bir “*vatan haini*” olduğunu öğrendiğini, bu nedenle böyle bir cinayeti işlediğini söylemesi medyada kullanılan nefret söyleminin toplum üzerindeki etkisini gösteren çarpıcı bir örnektir². Bu cinayetin oluşturduğu siyasal ve toplumsal sarsıntı, nefret söyleminin sonuçlarının bireysel olmanın çok ötesine geçtiğini göstermiştir. Nitekim ATAMAN da nefret söyleminden kaynaklı nefret suçlarına yönelik geliştirilen hukukî düzenlemelerin yaşamın belli bir alanında, belli zaman ve mekânlarda gerçekleşen ve fail(ler)le mağdur(lar) arasında, sınırlı sayıda bireyi içeren eylem(ler) olduğu varsayımı üzerinde temellendiğini ancak bu yaklaşımın sakıncalar doğurabileceğini belirtmiştir. Bu çerçevede, genel olarak insan hakları ile ilgili sorunlara, özel olarak ise nefret suçlarına geniş bir bağlamda ve beklenmeyen biçimlerde zamana yayılan dinamik bir süreç olarak bakılmalıdır. Çünkü günümüzde gerçekleşen çok sayıdaki nefret suçu vakasında mesaj, mağdur üzerinden mağdurun ait olduğu topluma gönderilmektedir. Belli bir zamanda işlenen nefret suçu, yaşamın farklı alanları üzerinde yankılanabilmekte ve kuşaklar üzerinde bir tür çarpan etki yaratabilmektedir. Bu çarpan etki ise yaşamın her alanına dağılabilmektedir. Dolayısıyla sosyal bilimlerin farklı alanlarından yararlanmadan bu süreçleri yalnızca hukukî terimlerle açıklamaya çalışmak zorlayıcı bir yorum olacaktır³.

¹ ÇELENK, s.222.

² İNCEOĞLU/SÖZERİ, s.26; KAYMAK, s.258; VARDAL, s.139.

³ ATAMAN, s.48, 49.

B) Tarihsel Süreç

Nefret suçlarının hukukî temelini 1969 yılında ABD’de yürürlüğe konulan “Önyargı Yasaları” oluşturmaktadır. Konuya ilişkin yasal düzenlemeler sonraki yıllarda Avrupa’da da yapılmıştır. Sırasıyla yerli halkların, köleliğe bağlı olarak siyah halkların, cinsiyetçi yaklaşımlarla mücadelenin ve günümüzde vatandaşlar ile göçmen haklarının mevzuatta yer bulması ile birlikte nefret suçları ile mücadele ivme kazanmıştır⁴.

“Nefret Suçları” (*hate crimes*) kavramı ilk olarak 1980’lerde Amerikan Sivil Hak Hareketi (*American Civil Right Movement*)⁵ tarafından ortaya atılmıştır. Toplum içinde yer alan bazı grupları nefret kökenli suçlara karşı korumak amacıyla İftira ve İnkârla Mücadele Birliği (*Anti-Defamation League*), Ulusal Gey ve Lezbiyen Görev Gücü Kuruluşu (*National Gay and Lesbian Task Force Foundation*), Önyargı ve Şiddete Karşı Ulusal Enstitü (*National Institute Against Prejudice and Violence*) ve Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (*Southern Poverty Law Center*) 1981 yılında bir yasa tasarısı hazırlamışlardır⁶. Söz konusu yasa tasarısının temel hedefleri; kurumların vandalizmden korunması, mağdurların bazı özellikleri nedeniyle işlenen suçlara verilecek cezaların artırılması, böylesi suçlar için mağdurlara tazminat hakkı tanınması ve ülke çapında veri toplanmasıdır⁷.

C) Tanım

“Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu”, “Tiksinme, tiksinti”⁸ şeklinde tanımlanabilecek nefret, bir kişiye yönelik olumsuz duyguyu/duyguları ifade etmektedir. Bu duygunun beyan edilmesi ise “nefret söylemi” (*Hate speech/hassrede*) olarak ifade edilir. Geçmişte bu olgu için “kötü niyetli mesajlar” (*abusive messages, hostile*

⁴ KILIÇ, s.171.

⁵ Irka dayalı ayrışmayı destekleyen hukukî düzenlemelerin ortadan kaldırılarak siyahî vatandaşların da eşit haklara sahip olduğu mevzuata ulaşmak bu hareketin temel çıkış nedenidir. Martin Luther KING’in sembol isimlerinden biri olduğu Hareket, 1950’li yıllardan itibaren etkisini artırmıştır: <https://www.britannica.com/event/American-civil-rights-movement>: E. T. 21/1/2019.

⁶ KILIÇ, s.172, 173.

⁷ Bu hedeflerin tamamı veya bazıları çeşitli ülkelerde kanunî koruma altına alınmıştır. ABD Yüksek Mahkemesi de 1993 yılında verdiği kararlarda bu hedefleri benimsemiştir: KILIÇ, s.173.

⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=nefret. E.T. 22/1/2019.

messages), “siberzorbalık” (cyberbullying) gibi kavramlar da kullanılmıştır⁹. Tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışı vurumu olan nefret söylemi, hedefteki gruba “toplumda size yer yok” mesajını örtük ya da açık olarak tekrar tekrar vermektedir. Bu ise kimi durumlarda nefret suçuna giden yolun başlangıcını teşkil eder¹⁰.

Nefret söyleminin toplum üzerinde kendini yoğun şekilde hissettiren “çarpan etkiler”i, hukukî tanımının yapılmasını güçleştirmektedir¹¹. Uluslararası alanda tek tanım Avrupa Konseyi tarafından yapılmıştır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından yayımlanan 97(20) sayılı tavsiye kararında “nefret söylemi”, “ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi” şeklinde tanımlanmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de kararlarında bu tavsiye kararına gönderme yapmış ve nefret söylemini “(dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere) hoşgörüsüzlüğe dayalı nefreti yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi” olarak tanımlamıştır¹². AİHM, ulusal mahkemelerin içtihatlarında yer alan sınıflandırmalardan bağımsız hareket etmektedir. Şöyle ki, ulusal mahkemelerin nefret söylemi sınıflandırmalarını bazı kararlarında reddeden AİHM, bazen de ulusal mahkemelerin bu söyleme dâhil etmediği ifadeleri kabul etmektedir. Hülasa kavram, özerk bir niteliği haizdir¹³.

Yargıtay bir kararında nefret suçunu şu şekilde tanımlamıştır: “Türk Ceza Yasasında nefret saiki ile işlenen suçlar için cezayı artıran bir genel hüküm

⁹ SCHMIDT/WIEGARD, s. 1, 2.

¹⁰ İNCEOĞLU/SÖZERİ, s.24; Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2014/12225, K. T. 14/7/2015; Y. 4. HD, 29/1/2015 T., 2014/5097 E., 2015/1152 K.; Y. 4. HD, 2/2/2015 T., 2014/16557 E., 2015/1240 K.: Yayımlanmamış karar.

¹¹ ATAMAN, s.49; ÇELİK, s.209.

¹² Bkz. Gunduz v Türkiye, Baş. No: 59997/00. Bu kararda “nefret söylemi oluşturan ve belirli birey veya gruplar tarafından aşağılayıcı bulunabilecek olan somut ifadeler, Sözleşmenin 10 uncu maddesi kapsamında korunmaz.” İfadeleri yer almıştır. Erbakan v Türkiye, Baş. No: 59405/00. Mahkeme, başvuru sahibinin yerel seçim kampanyası sırasında halka açık olarak yaptığı bir konuşma nedeniyle uygulanan yaptırımın, Sözleşmenin 10 (2)’nci maddesini ihlâl ettiği sonucuna varmıştır. Féret v Belçika, Baş. No: 15615/07 kararında “Belçika’nın İslamlaştırılmasına karşı çık”, “Entegrasyon politikası kandırmacasına dur de”, “Avrupalı olmayan işsizleri evlerine geri yolla” ifadeleri nefret söylemi olarak değerlendirilmiştir.

¹³ WEBER, s.3. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2014/12225, K. T. 14/7/2015.

bulunmamaktadır. Türk Ceza Kanununun 122. maddesine nefret ibaresi eklenerek bu konuya yasa koyucumuz duyarlılık göstermiş ancak gerçek anlamda nefret suçlarına yönelik bir düzenleme yapılmamıştır. Nefret suçu bir kişiye veya guruba veya bunların mallarına karşılık, cinsiyet, ırk, dil, din gibi mağdurların sahip oldukları temel özellikler nedeniyle duyulan nefret, önyargı saiki ile işlenen suçlardır. Burada kişinin sahip olduğu aidiyetin korunabilmesi için toplumsal bir grup olmanın temelini oluşturan bir özellik olması, sosyal paylaşım nedeni ve tarihsel bir geçmiş birlikteliği olmalı. Bu aidiyete karşı toplumda mahkûm edilmesi gerekli bir önyargı saikine sahip gruplar bulunmalıdır. Bu koşulların varlığı hâlinde bu aidiyetlere karşı önyargı saiki ile işlenen suçlar nefret suçu olup yaptırıma bağlanmalıdır.”¹⁴

Geçmişte mevzubahis olmayan “din”/“inanç”, “cinsiyet”, “yaş”, “engellilik” gibi hususlar günümüzde ayrımcılık konuları olarak karşımıza çıkabilmektedir. Uluslararası insan hakları hukukunda yer alan sözleşmeler ile ulusal mevzuatın yer vermediği yeni nefret söylemi biçimleri, içtihatlar yoluyla zaman içerisinde ayrımcılık yasağının bir parçası hâline gelebilmektedir¹⁵.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında; toplumun belli kesimlerini din, inanç, dil, ırk, engellilik, cinsiyet gibi nedenlerle ayırarak, kendileri ile birlikte yaşamak istenilmediği, kendilerinin hoş görülmediği düşüncesini onlarda uyandırmak ve bu suretle kişilik haklarını ihlâl eden her türlü ifade nefret söylemidir.

Ç) Unsurları

Nefret söylemini, üç temel unsura dayandırabiliriz. Bunlar, belirli özellikleri nedeniyle bir kişi veya gruba yönelik olma, bu özelliklerin olumsuz olarak nitelendirilmesi ve son olarak bu kişi veya grubun varlığının hoş karşılanmamasıdır. Nefret söyleminin doğrudan şiddete davet eden bir içeriğe sahip olmasına ihtiyaç yoktur. Hedefteki kişi veya gruba, toplumun diğer kesimleri ile eşit şekilde yaşamayacakları mesajı verilmektedir¹⁶.

Bir ifadeyi “*nefret söylemi*” olarak kabul etmek yönünde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kişi veya grupların varoluşsal farklılığından kaynaklı nefret

¹⁴ Y. 18. CD, 7/12/2016 T., 2015/33232 E., 2016/18820 K.; Y. 18. CD, 30/3/2016 T., 2015/26353 E., 2016/6373 K.:Yayımlanmamış karar.

¹⁵ KARAN, s.84, 85; ÇELİK, s.210, 211; Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/1461, K. T. 12/11/2014.

¹⁶ DEMİRBAŞ, s.2697.

gibi bir güdüyle yapılan şiddet, dışlanma, ötekileştirilme gibi çeşitli eylem ve söylemleri bu kategoride değerlendiren görüş, eylemi/söylemi gerçekleştiren kişinin güdüsünü ölçüt olarak almaktadır¹⁷. Buna karşılık başka bir görüş, yeni medya ortamlarında nefret söyleminin sınırlarının belirlenmesinin farklı yaklaşımları gerektirdiğini savunmaktadır. Şöyle ki, *Twitter* ve *Whisper*'da ifade özgürlüğü, grup hakları, itibar, özgürlük ve eşitlik kavramlarıyla karmaşık bir bağlantı noktasında yer alan “*nefret söylemi*”ne ilişkin tüm tanımlar, bu hassas konum nedeniyle itiraza maruz kalabilecektir. Bu çekinceye rağmen “*bir grup insana yönelik motive edilmiş saldırgan bir mesaj*” şeklinde bir tanım ortaya koyan görüş, tüm çevirim içi nefret söylemlerinin suç olarak vasıflandırılmasa da tazminata yol açabileceğini ileri sürmüştür. Başka bir ifadeyle rencide edici yaklaşımlarırka, dine, engelliliğe, cinsel tercih ve etnik kökene dayalı nefret suçları içinde yer alabilirken, ceza gerektirmeyen fiziksel ya da davranışsal yönler de içerebilir¹⁸.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına atıf yapan Yargıtay, şiddeti teşvik edici ve övücü söylemler ile azınlıklara karşı nefret söyleminin ifade hürriyetinin istisnaları olduğunu içtihadı bağlamıştır. Yüksek Mahkeme, a) şiddeti bir araç olarak öngören, b) kişileri hedef gösterip kanlı bir intikam arzulayan, c) benimsenen düşünceler için şiddete başvurmayı meşru gösteren, ç) saldırgan duygular uyandıracak şekilde anlamsız bir nefret yaratan ifadelerin korunmayacağı yönünde hüküm kurmuştur¹⁹.

¹⁷ KAYMAK, s.253. Yapılan konuşmanın bütün hâlinde değerlendirilerek sonuca varılması gerektiği yönünde bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/9343, K. T. 4/6/2015. “...Somut olayda sanık mağdura “kim oluyorsun sen çingene” diyerek toplumda çingene olarak kabul edilen topluluğun taşıdığı bu aidiyete, bu karakteristik özelliği karşı nefret saiki ile hareket etmiş olabilir. Toplumda çingene olarak kabul edilen bir grubun varlığı mevcuttur. Bu özelliği taşıyan guruba karşı yine toplumda bir önyargının varlığı da bir realitedir. Çingenelik tabii ki utanılacak, hakaret olarak kabul edilecek bir özellik değildir. Çingeneliği küçümseyen, onları aşağılayan, önyargı ile hareket eden patolojik bir tarihsel düşüncenin toplumda varlığı realitesi karşısında bu patolojik anlayışın cezalandırılması, mahkûm edilmesi gerekir. Bu nedenle somut olayda sanığın nefret saiki ile hareket edip etmediği mahkemece araştırılıp tartışıldıktan sonra sanığın nefret söylemi ile hareket ettiğinin kabulü halinde TCK.nın 125/1. maddesi uyarınca mahkûmiyetine karar verilmelidir. Sanığın nefret söylemi ve önyargı saiki ile bu sözleri söylemediğinin tespiti halinde ise beraatine karar verilmeliydi.”: Y. 18. CD, 7/12/2016 T., 2015/33232 E., 2016/18820 K.; Y. 18. CD, 27/4/2015 T., 2015/997 E., 2015/580 K.: Yayınlanmamış karar.

¹⁸ MONDAL/SILVA/BENEVENUTO, s.87. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2014/12225, K. T. 14/7/2015.

¹⁹ AİHM, Sürek /Türkiye, No: 1, Büyük Daire No: 26682/95, Güzel ve Özer/Türkiye 6/7/2010 Kararı.

Söz konusu ifadenin kim tarafından ve hangi koşullar altında beyan edildiğinin değerlendirilmesi gerekir. Şöyle ki, sözleri söyleyen kişinin etki düzeyi, yer ve zaman bakımından söylemin şiddet doğurmaya uygun olup olmadığı, vasıflandırmada önemli ölçüttür. Eş deyişle, “*yakın ve mevcut tehlike*” ölçütüne yakın bir analiz yapılması gerekmektedir²⁰.

Devlet veya milletin bir kısmı için rahatsız edici, kural dışı, endişe verici olmakla birlikte hakaret ve şiddet/şiddet kışkırtıcılığı içermeyen sözler ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilmelidir (Anayasa m. 13, 14, 25, 26 ve AİHS m. 9/II, 10/II, 17)²¹. Zira özgürlük, insanlara duymak istemediklerini söyleyebilmektir²². Buna karşın kişilere hakaret ve suçluyu övme olarak algılanabilecek kimi ifadeler ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemeyeceği gibi nefret suçu kapsamında da değerlendirilemez. Örneğin değerli bilim insanı Ceren DAMAR ŞENER’in katledilmesinden sonra “*Bu örnek hareket umarım sınavlarımıza yansır*” şeklinde sosyal medyada yapılan paylaşımdan sonra paylaşımcı hakkında “*suçu ve suçluyu övmek*” suçundan soruşturma başlatılmıştır. Burada matufiyet olsaydı, daha açık anlatımla failin okuduğu üniversite ve başarısız olduğu dersler dikkate alındığında belli bir öğretim üyesini kastettiği anlaşılıysaydı, nefret söylemi olur muydu? Kanaatimizce olmazdı. Zira yukarıda da ayrıntılı bir şekilde incelendiği üzere, nefret söyleminin ön koşulu olan din, inanç, dil, ırk, engellilik, cinsiyet gibi nedenlerle toplumun belli bir kesimini ötekileştirmek somut olayda gerçekleşmemiştir. Nasıl ki “*senden nefret ediyorum*” ifadesi nefret söylemi olarak vasıflandırılmıyorsa burada da aynı durum söz

²⁰ AİHM, Zana v. Türkiye, 25/11/1997 Kararı. Şiddeti, silahlı direnmeyi veya isyanı teşvik eden yaklaşımların yanı sıra azınlıkları hedef alan nefret söylemi içeren açıklamalar, ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmez: AİHM, Kızılyaprak v. Türkiye, 2/10/2003 Kararı; AİHM, Yurttaş v. Türkiye, 27/5/2004 Kararı; AİHM, Abdullah Aydın v. Türkiye, 9/3/2004 Kararı.

Yazının içeriği, şiddeti teşvik edip etmediği değerlendirilmelidir: AİHM, Gözel ve Özel v. Türkiye, 6/7/2010 Kararı.

²¹ “*Somut olayda, sanıkların infaz hâkimliği önündeki savunmalarında; Şiddeti, silahlı direnmeyi veya ayaklanmayı teşvik eden ifadelerin kullanılmadıkları, işlenen bir suçu yahut işlediği suç nedeniyle kişiyi övücü nitelikte bulunmayan, başka bir hükümlü hakkında “sayın” denilerek onun infaz koşulları ile ilgili kendi değer yargılarını içeren düşüncelerini açıklayan sanıkların eyleminde ... yüklenen suçun yasal unsurları oluşmadığı...*” şeklindeki kararında Yargıtay, “*Sayın Abdullah Öcalan, önderimiz*” ifadesinde hukuka aykırılık oluşmadığına hükmetmiştir: Y. 8. CD, 15/2/2013 T., 2013/1567 E., 2013/5627 K.: NALBANT, s.234. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/9343, K. T. 4/6/2015.

²² ÇELİK, s.207.

konusudur. Buna karşılık İsviçre Federal Mahkemesi verdiği bir kararında²³, botoks yaptıran bir sunucuya ithafen fotoğraflarını da ekleyerek sarf edilen “*sunucu Z ne kadar iğrenç (hasslich) değil mi?*” şeklindeki ifadeyi nefret söylemi olarak değerlendirmiş ve kişilik haklarının ihlâline hükmetmiştir. Kanaatimizce burada da bir din, inanç, dil, ırk, cinsiyet, engellilik gibi toplumda bir gurubu ötekileştirmeye yönelik bir durum olmadığından nefret suçu işlenmemiştir.

D) Nefret Söyleminin Artmasında Yeni Medyanın Rolü

İletişim teknolojilerindeki yeni gelişmelerle birlikte geleneksel medyanın (radyo, televizyon, sinema, basın) yanı sıra yeni medya, dijital medya, İnternet, sosyal medya gibi kavramlar da medya literatüründe kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni medya teknolojilerinin ortaya çıkışı ise bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle mümkün olmuştur. Bilhassa sosyal medyanın gelişimi için 2000’li yıllardan itibaren Web 2.0’ın kullanılmaya başlaması kırılma noktasıdır. Web 2.0 dönemiyle birlikte kullanıcılar gelişen teknolojinin de yardımıyla internette kolayca içerik üretmeye başladılar. “Kullanıcı türevli içerik” olarak adlandırılan bu süreçle birlikte kontrolsüz bir üretim alanı içerisinde yapılan kimi paylaşımlar nedeniyle özel hayatın gizliliğinin ihlâlinden nefret söylemine kadar çeşitli etik ihlâllerle karşılaşmıştır. İnternet ortamında çoğunlukla duyuma dayalı yanlış bilgilerin hızla yayılması yeni medya alanındaki bir başka önemli etik ihlâl olan “*üretilen içeriklerin olgunlaşmadan ve doğruluğunun teyit edilmeden yayılması sorunu*” gündeme getirmektedir Bu, aynı zamanda yalan haberlerin Web 2.0 teknolojisiyle yazı ve görsellerin yeniden kurgulanarak gerçekmiş gibi sunulduğu içeriklere de ortam sağlamaktadır²⁴. Kullanıcının içerik üretir konuma gelmesi sosyal medya ağlarında nefret içerikli konuşmaların miktarının artmasında önemli bir paya sahiptir. Bu ağlardaki nefret söylemine ilişkin en tehlikeli boyut ise hızla yayılması ve paylaşılması dolayısıyla sıradan insanlar tarafından bile farkında olmadan içselleştirilmeleridir. Sürekli bu tarz paylaşımlara maruz kalan kullanıcı için bir süre sonra bunlar normalleşmeye başlamaktadır²⁵.

Bu durumun toplum üzerindeki etkisinin hissedilmesi, çevirim içi nefret söyleminin tespitine yönelik ilginin artmasını beraberinde getirmiştir. Böyle

²³ BGer 5A_888/2011, 20/6/2012.

²⁴ KARAGÖZ, s.681.

²⁵ VARDAL,s.141.

bir tespit için temel sözcük filtreleri yeterli bir çözüm sağlamamaktadır. Zira nefret içerikli bir konuşma olarak kabul edilen söylemin bağlamı, birlikte görüldüğü görüntü, video, ses, o anda dünyadaki gelişmeler, yazarın kimliği ve hedef kitlesi tarafından etkilenmiş olabilir²⁶. Bu da yeni medya ortamında nefret söyleminin tespitinin zorluklarına işaret etmektedir. Nefret söylemini neyin inşa ettiğini tanımlamak için tutarlı bir dil modeli geliştirmeye ihtiyaç duyulduğunu öne süren görüş, örneğin bir örgütten yalnızca bahsetmenin ve hatta övmenin nefret söylemini oluşturmayacağını savunmaktadır²⁷. Bu anlamda olmak üzere, “*Ku Klux Klan*” adının bir tarih makalesinde, bir resmî evrakta ya da herhangi bir meşru iletişim biçiminde geçmesi tek başına nefret içeriği değildir. Hatta örgütün onaylanması da bir başka gruba sözlü bir saldırıyı oluşturmaz. Aynı nedenle bir yazarın kendi ırksal gurubuna yönelik aşırı gururlu ifadeleri de nefret söylemi niteliğini haiz değildir. Böyle bir övünme rahatsız edici görünebilir ama nefret diliyle birlikte olma olasılığı yüksek olsa da öteki kötülenmediği sürece bir hukuka aykırılıktan bahsetmek mümkün değildir²⁸.

Kimi zaman doğrudan kimi zaman da abartma, çarpıtma, ima ve kinaye gibi dolaylı yollardan gerçekleştirilen nefret söylemiyle, geleneksel medyada da karşılaşmaktadır. Ancak kullanıcıların da içerik üretimine katılabildikleri ve editoryal denetimden çoğu kez azade olan yeni medya ortamında nefret söylemi daha çok küfür, hakaret, aşağılama gibi daha görünür ve doğrudan biçimlerde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Kimi çevrelerce tartışmalı bir şekilde ifade özgürlüğünün bir parçası ya da bir “*iç dökme eylemi*” olarak kabul edilen bu söylemler sosyal ağların, blogların, mikroblogların, forumların, katılımcı sözlüklerin, fotoğraf, video ve müzik paylaşım sitelerinin, dijital oyun sitelerinin, okur yorumlarının neredeyse doğal bir parçası hâline gelmiştir²⁹.

²⁶ SCHMIDT/WIEGARD, s. 1; VARDAL, s.140, 141.

²⁷ WARNER/HIRSCBERG, s.20. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/1461, K. T. 12/11/2014.

²⁸ WARNER/HIRSCBERG, s. 20. Yargıtay da bir kararında onur, şeref ve saygınlığı rencide edici boyutta olmayan ifadelerin suç teşkil etmeyeceğini hükme bağlamıştır; “... Somut olayda, sanığın, katılana yönelik söylediği “kim oluyorsun sen çingene” şeklindeki ifadesinde geçen “çingene” sözü, Türk Dil Kurumunun Güncel Sözlüğünde “Hindistan’dan çıktıkları söylenen, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan bir topluluk” olarak tarif edilmiş olup, sanığın “çingene” ifadesi ile halen ülkemizde kendilerini “roman” olarak nitelendiren ve Avrupa’dan Türkiye’ye göçetmiş vatandaşlarımızı kast etmesi karşısında; bu sözlerin katılanın onur, şeref ve saygınlığını rencide edici boyutta olmaması nedeniyle, hakaret suçunun unsurlarının oluşmadığı...”: Y. 18. CD, 7/12/2016 T., 2015/33232 E., 2016/18820 K.: Yayınlanmamış karar.

²⁹ ÖZTEKİN, s.926.

Dijitallik, etkileşimsellik, hipermetinsellik, yayılım, sanallık ve multimedya biçimselliği gibi, geleneksel medyadan farklılaştıran özellikleri nedeniyle yeni medya, nefret söyleminin daha doğal, daha yaygın, daha kolay erişilebilir, daha kolay üretilebilir ve sonuçta da normal kabul edilebilir olduğu bir mecra hâline gelmiştir. Yeni medya ortamında nefret söylemi, dolaşıma girdiği andan itibaren kullanıcılar tarafından yorumlanabildiği için nefretin artarak büyümesine neden olur. Yeni medyanın *multimedya biçimselliğine* sahip olması telekomünikasyon, veri iletimi, kitle iletişimi gibi iletişimin farklı boyutları ile imge, ses, metin ve sayısal veri türlerinin bir arada bulunması anlamına gelmektedir. Ağ üzerinden başka mecralara kolayca erişimin gerçekleşmesi anlamına gelen *hipermetinsellik* nefret söyleminin hızla yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu da bir nefret sitesinden başka nefret sitelerine, belli bir konuda etnik guruplara, cinsel kimliklere ve yönelimlere karşı nefret söylemini yayan çevrimiçi haber sayfasından yine böyle bir video paylaşımına ya da *Facebook* gibi toplumsal paylaşım ağlarında örgütlenmiş nefret gruplarının duvarlarında paylaşılan nefret söylemi içerikli video paylaşımlarına ulaşmayı çok kolaylaştırmaktadır³⁰.

Yeni medyanın nefret söylemini arttırmasına neden olan özelliklerinden biri de kullanıcılarının *anonim* olabilesidir. Zira sosyal psikoloji araştırmaları, anonim olma hâlinin bir kişinin davranışlarını güçlü bir şekilde etkilediğine dair birçok kanıt bulmuştur. Bunlardan biri de anonim olduklarını hissettikleri durumlarda insanların daha saldırgan olma eğiliminde olmalarıdır. Kullanıcılar anonim sosyal medya sitelerinde daha az engellenebilmekte ve bastırılmış hislerini ya da fikirlerini daha rahat ifade edebilmektedir³¹.

Yeni medya ortamlarından olan video paylaşım ağlarının nefret söylemi üretilmesinde ve yayılmasında oynadığı rol, tek bir tıklamayla aynı anda çok sayıda kişiye ulaştırılabilmesinde yatmaktadır. Bu nedenle yeni medya ve özellikle video paylaşım ağları geleneksel medya araçlarına kıyasla hedef kitleye ulaşmada çok daha güçlüdür. Mesajların ulaştırılması kullanıcının amacı doğrultusunda farklı şekillerde gerçekleşebilir. Video paylaşım ağının ara yüzü, bloglar veya forumlar üzerinden benzer ya da yakın görüşleri olan diğer kullanıcılar ile söz konusu video buluşabilmektedir. Ayrıca toplumsal paylaşım ağları üzerinden bir videoyu kullanıcının ağında yer alan tüm kullanıcılarla rastgele paylaşması da söz konusu olabilir. Bu durumda alıcı/

³⁰ BİNARK, s.26, 27; VARDAL, s.141. Bu durum da tazminat miktarını tayinde rol oynayan önemli hususlardan biridir: Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/1461, K. T. 12/11/2014.

³¹ MONDAL/SILVA/BENEVENUTO, s.90.

kullanıcı videodaki görüşleri benimsemiş olmasa bile bu türden videolarla sık sık karşılaştığından nefret söylemini normal olarak algılayabilmektedir³².

Sosyal paylaşım ağları, hizmet kullanım şartlarında genellikle nefret söylemini yasaklar. Örneğin, *Yahoo*'da “*kanunsuz, zararlı, tehdit edici içerik içeren, küfürlü, taciz edici, çarpık, küçük düşürücü, kaba, müstehcen, aldatıcı, mahremiyete saldıran, ırksal, etnik ya da başka türlü sakıncalı*”, *Facebook*'ta “*nefret dolu, tehdit edici, pornografik, şiddeti kışkırtan*” içerikleri yasaklayan hükümler vardır. Ancak kullanıcı gönderimleri genellikle rahatsız edici sözcüklerin sabit bir listesi kapsamında filtrelenirken, nefret söyleminin kendisini tanımlamak için şu anda halka açık otomatik bir sınıflandırıcı yoktur³³.

Yeni medyadaki iletilerin cüz'i maliyetlerle sağlanması, bunların sınıflandırılmasını güç hâle getirmekte ve böylelikle denetime ilişkin sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, bu platformların aynı zamanda haber paylaşımı için de kullanılması, başka sorunlara yol açmaktadır. Geleneksel gazetelerin İnternet ortamına taşınmasının dışında, habercilik webloglarının ortaya çıkması ve bunların bilinen anlamda gazetecilik rutinini ve kodlarını takip etmemesi gazetecilik etik ilkelerini ihlâl eden sonuçları beraberinde getirmiştir³⁴.

Almanya'da mültecilere karşı *Facebook* üzerinden işlenen nefret suçları ve anti-mülteci söylemleri arasındaki ilişkinin ele alındığı bir çalışmada sosyal medyanın habere ulaşmada ne ölçüde kullanıldığı ortaya koyulmuştur. Buna göre, özellikle genç insanlar için sosyal medya giderek daha çok haber kaynağı olarak kullanılmaktadır. Almanya'da sosyal medya 18-25 yaş aralığındaki kişiler için ana haber kaynakları arasında yer almasına karşılık Amerika'da yetişkinlerin yaklaşık yarısı sosyal medyayı haber almak için kullanmaktadır³⁵. Sosyal medyada sadece metinleri değil görüntüleri, video ve sesleri de içeren bu mesajların düzenli olarak yorumlanması da bu platformların nefret söyleminin yayılmasındaki etkisini daha çok arttırmaktadır. Yorumların ve paylaşımların yaptığı etkiyi fark eden online ana akım medya da daha çok ilgi çekmek için “*şok*” ve “*flaş*”larla sunduğu haberlerine yorum alabilmek için yeni yöntemler denemeye başlamıştır. Artık haberlere yorum almak ya da

³² Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2014/12225, K. T. 14/7/2015; ÇOMU, s.175, 176.

³³ WARNER/HIRSCBERG, s.19.

³⁴ GERAY/AYDOĞAN, s. 310.

³⁵ Yine bu ülkede Facebook kullanıcılarının üçte ikisi bu platformu haber kaynağı olarak kullanmaktadır: MÜLLER/SCHWARZ, s.2.

herhangi bir paylaşım sitesinde paylaşmak olağan bir durum hâline gelmiştir. Medya endüstrisi bu gücü daha yaygın bir şekilde kullanmak istediği için okurları yorum yapmaya teşvik etmektedir³⁶. Ancak nefret söyleminin en çok üretildiği alanlardan biri de bu okuyucu yorumlarıdır.

II- Nefret Söylemine Karşı Hukukî Koruma Yolları

Çalışmamızın bu bölümünde nefret söylemi ile mücadelede cezaî değil hukukî koruma yolları incelenecektir.

A) Haksız Fiil Sorumluluğu

Nefret söylemi nedeniyle ortaya çıkan zararlardan sorumluluk haksız fiil sorumluluğudur.

1. Sorumluluğun Şartları

Sorumluluğun şartlarını haksız saldırı, zarar, illiyet bağı, kusur ve matufiyet olmak üzere beş başlık altında inceledik.

a) Haksız Saldırı

Haksız fiilin (TBK m. 49 vd.) ilk koşulu olan hukuka aykırısı³⁷ fiilde, fiil nefret söylemidir ve bir önceki bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Fiilin haksızlığı yahut hukuka aykırılık unsurunun tespiti bakımından ise nefret söylemi neticesinde ihlâl edilen normun ortaya koyulması gerekmektedir. Nefret söyleminin doğrudan veya dolaylı olarak düzenlendiği mevzuat hükümleri; AİHS m. 10, Anayasa m. 26, TCK m. 122, m. 125 ilâ 131, 216, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun m. 8/I-b, TMK m. 24, 25, TBK m. 58'dir.

aa) İlgili Hukuk

aaa) Genel Olarak

“Herkes ifade özgürlüğüne hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar.” (AİHS³⁸ m.

³⁶ DİRİNİ, s.57, 58.

³⁷ Hukuka aykırılık teorileri bakımından ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRCİOĞLU, s. 695 vd.

³⁸ 10/12/1948'de BM Genel Kurulu tarafından ilân edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 4/11/1950'de Roma'da imzaya açılmış, 3/9/1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 10/3/1954'te Sözleşmeyi onaylamış, 28/1/1987'de bireysel başvuru hakkını tanımış, AİHM'nin zorunlu yargı yetkisini ise 28/1/1990'da kabul etmiştir.

10/I) şeklinde ifade özgürlüğü güvence altına alındıktan sonra “*Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ... kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi... ahlâkın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması... için ... gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tâbi tutulabilir.*” (AİHS m. 10/II) hükmü ile de bu özgürlüğün sınırları ortaya konmuştur. Ezcümle, nefret söylemi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez.

İfade özgürlüğü, beraberinde bazı ödev ve sorumlulukları da getirmektedir (AİHS m. 10/II). Kamu yararı, diğer kişilerin haklarının korunması, yargının bağımsızlığının ve gücünün korunması ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalardır. Politikacılar hakkında yapılan eleştirilerin sınırı sıradan insanlara nazaran daha geniştir. Eş deyişle, politikacılar daha hoşgörülü olmalıdır. Hâl böyle olmakla birlikte, politikacıların da itibar ve haklarının korunmasının bu madde kapsamında değerlendirileceğine şüphe yoktur. Konu ile ifade arasında makul bir düşünsel bağ kurulmadan ırk ayrımı ve itibarıyla nefret söylemi kullanılması öze biçim arasındaki dengeyi bozmaktadır. Politikacı da olsa bir kişinin başka etnik kökenden olduğunu imayı da aşar şekilde iddia etmek TCK’da koruma altına alınan alenen aşağılama suçunu oluşturur (m. 216). Bu ifadelerin sokakta kullanılması mazur görülebilir fakat basında yer alması³⁹ etki gücünü artırmakta ve hoşgörü sınırlarını aşmaktadır⁴⁰.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası⁴¹ düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetini güvence altına aldıktan (m. 26/I) sonra sınırlarını düzenlerken “*başkalarının şöhret veya haklarının*” korunmasını da hükme bağlamıştır (m. 26/II). Daha açık anlatımla, başkalarının şöhret veya haklarının korunması

³⁹ Mevzuatımızda (Anayasa m. 28, Basın Kanunu m. 1 ve 3) basına tanınan özgür yayın yapma güvencesinin amacı, sağlıklı, mutlu ve güvenlik içinde yaşayan bir toplum oluşturmaktır. Şöyle ki, dünyada ve bilhassa ait olduğu toplumda meydana gelen ve kendisini ilgilendiren konularda bilgi sahibi olmak insanlar için önemlidir. Bu ise basının özgür bir şekilde olayları izleme, araştırma, değerlendirme, yayma ve böylelikle de kişileri bilgilendirme, aydınlatma ve yönlendirme görev ve sorumluluğunu yerine getirmesi ile mümkündür. Ezcümle, basına yüklenen bu kamu görevi, haksız fiil sorumluluğunun değerlendirilmesinde farklı bir yöntemin izlenmesine yol açmaktadır. Şöyle ki, normalde hukuka aykırı olarak değerlendirilebilecek bir fiil, basın yolu ile yapıldığında hukuka uygun olarak kabul edilebilir: Y. 4. HD, 6/12/2017 T., 2016/942 E., 2017/8002 K.: Yayınlanmamış karar. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/2602, K. T. 23/1/2014; Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/724, K. T. 25/6/2015.

⁴⁰ Y. 4. HD, 15/12/2014 T., 2014/2413 E., 2014/17146 K.: Yayınlanmamış karar.

⁴¹ RG, 9/11/1982, S. 17863 (Mükerrer).

noktasında düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin söz konusu olmadığı açıkça ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere “*nefret*” kavramından bahsetmeyen temel norm, yorum yolu ile ulaşılabilecek bir koruma sağlamaktadır.

“*Nefret ve Ayrımcılık*”⁴² başlıklı hüküm ile TCK⁴³ “*Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasî düşünce, felsefî inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, c) Bir kişinin işe alınmasını, d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*” şeklinde bir suç ihdas etmiştir (m. 122)⁴⁴. Bunun yanı sıra hakaret suçları (genel tahkir) (TCK m. 125 ilâ 131)⁴⁵, halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama (TCK m. 216) suçları da dolaylı olarak nefreti düzenlemektedir.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun⁴⁶ “*Yayın Hizmetleri İlkeleri*” başlıklı hükmünde yayın hizmetlerine ilişkin olarak “*İrk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturmaz*” ifadesini kullanmıştır (m. 8/I-b).

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun⁴⁷ nefret söylemine doğrudan yer vermediği gibi erişimin engellenmesine dair hükmünde de dolaylı da olsa nefrete dair bir hüküm içermemektedir (m. 8). Hâl böyle olmakla birlikte, kişilik haklarına ilişkin düzenlemede İnternet ortamında yapılan yayın nedeniyle kişilik haklarının ihlâl edildiğini iddia eden kişi, içerik sağlayıcısına, buna ulaşamaması hâlinde yer sağlayıcısına başvurarak veya

⁴² Sadece “*Ayrımcılık*” olan madde başlığı 2/3/2014 tarih ve 6529 sayılı Kanun m. 15 ile “*Nefret ve Ayrımcılık*” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklikteki temel amaç, söz konusu suçun nefrete dayalı ayrımcılık olduğuna vurgu yapmaktır: Değişiklik gerekçesi.

⁴³ RG, 12/10/2004, S. 25611.

⁴⁴ Ayrımcılığa dayanan bu suç, doğrudan kast ve nefret saikiyle işlenebilen bir niteliği haizdir: Madde gerekçesi.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. KOCA/ÜZÜLMEZ, s.468 vd.; ÜZÜLMEZ, s.43 vd.; AYDIN, s. 881 vd. “*Cumhurbaşkanı’na hakaret*” (TCK m. 299), “*Devletin egemenlik alametlerini aşağılama*” (TCK m. 300), “*Türklüğü, cumhuriyeti, devletin kurum ve organlarını aşağılama*” (TCK m. 301) ve “*Yabancı devlet bayrağına karşı hakaret*” (TCK m. 341) başlıkları altında da hakaret suçlarının özel hâlleri düzenlenmiştir.

⁴⁶ RG, 3/3/2011, S. 27863.

⁴⁷ RG, 23/5/2007, S. 26530.

sulh ceza hâkimine müracaatla içeriğin yayından kaldırılmasını isteyebilir (5651 sayılı Kanun m. 9/I). İçerik veya yer sağlayıcısı tarafından bu taleplerin en geç 24 saat içinde cevaplandırılması gerekir. Keza hâkim de kendisine yapılan müracaatı en geç 24 saat içinde duruşma yapmaksızın karara bağlar ve takdir yetkisi doğrultusunda erişimin engellenmesine karar verebilir (5651 sayılı Kanun m. 9/II, III, VI).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Türk hukukunda nefret söylemi konusunda henüz net bir düzenleme bulunmamaktadır. Nitekim Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) beşinci izleme dönemine ilişkin Türkiye raporunda⁴⁸ nefret söylemi ile mücadele konusunda Türkiye'nin yetersiz kaldığına vurgu yapılmıştır⁴⁹. ECRI, nefret söylemiyle mücadele etmek için kullanılacak enstrümanları, farkındalık artırma, öz denetim, hukukî ve idarî yaptırımlar olarak ifade etmektedir. Ayrıca, her

⁴⁸ 29/6/2016 Kabul, 4/10/2016 Yayın Tarihi.

⁴⁹ “Türkiye nefret söylemiyle ilgili çok az miktarda resmi veri yayınlamıştır. AGIT (OSCE)/ODIHR nefret suçu bildirme sistemine göre Türkiye sadece nefret duygularını kışkırtma ile ilgili veri sağlamakta (TCK Madde 216) ancak, örneğin, ırkçı veya homofobik/transfobik hakaretler gibi suç sayılan nefret söylemi türleriyle ilgili veri sağlamamaktadır. Ayrıca, Türkiye sadece yargı ile ilgili bilgileri vermekte, polisle ilgili bilgileri sağlamamaktadır. Bu istatistiklere göre, 2015 yılında 658 vaka ile ilgili dava açılmış (bu sayı 2013 yılında 535, 2012 yılında ise 497 idi), bunlardan 202’si hüküm giymiştir (bu sayı 2013’te 334, 2012’de ise 158 idi). Şu ana kadar polis ve yargı organları mağdurların etnik kökeniyle ilgili bilgi toplamamaktadır ancak kısa bir süre önce İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Mağdur Hakları Bölümünde istatistiklere bu bilgilerin de eklenmesine çalışılmaktadır. Türk yazılı basınında nefret söylemiyle ilgili geniş bilgi mevcuttur. Hrant Dink Vakfı 2012 yılından beri günlük bazda izlediği 100 adet ulusal ve yerel yazılı basın unsurunda çıkan suç sayılan ve sayılmayan nefret söylemleriyle ilgili düzenli raporlar yayınlamaktadır. Son dört raporda tespit edilen nefret söylemi sayısı 141’den 313’e yükselmiştir. Eylül-Aralık 2014’ü kapsayan son raporda 143 söylem Yahudilere, 115 Hıristiyanlara, 60 Ermenilere, 59 Kürtlere, 29 LGBTİ bireylere, 19 Türkiye’de yaşayan Rumlara, 18 İngilizlere, 16 Suriyeli göçmenlere, 14 genelde Rumlara, 11 batı toplumlarına, 8 Alevilere ve 7 de Araplara yönelik olarak tespit edilmiştir. Raporlardan, Kürtlerin protesto eylemleri, Papanın Türkiye’yi ziyareti veya Kudüs’te, Mescidi Aksaya saldırı gibi olayların nefret söylemi dalgasına katkıda bulunduğu ve bu olaylara göre nefret söyleminin hedefinin değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır: 2013 Eylül ayından Aralık ayına kadar en çok sayıda nefret söylemi Alevilere ve Yahudilere (her bir grupta ilgili 57 söylem), 2014 Ocak ayından Nisan ayına kadar Ermenilere (75), 2014 Mayıs’ından Eylül ayına kadar ise tekrar Yahudilere (143) yönelilmiştir. Nefret söyleminin nispeten yeni hedefi, zaman zaman suç işlemekle ve düşük ücretle çalışarak “iş çalmakla” suçlanan Suriyeli mültecilerdir. 5000 yazılı basılı yayınlara ilgili olarak yapılan bir araştırmada nefret söyleminin en fazla etnik köken nedeniyle (%46,98), dinle (%20,92), milli kimlikle (%13,2), cinsel yönelimle (%5), sosyal statüyle (%4,69) ve cinsel kimlikle (%2,87) bağlantılı olduğu ortaya konmuştur...” Raporun tam metni için bkz. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2016/10/27/ecri_turkey_report_5_tr.pdf.

kademedeki resmî yetkililer ile siyasî liderlerin nefret söylemine son vermeleri tavsiye edilmektedir. Nefret söylemini kullananların yaptırımla karşılaşmaması, nefret söyleminin hedef aldığı kişilerin korumasız kalması sonucunu doğurmaktadır⁵⁰.

bbb) Medenî Hukuk

Nefret söyleminin tazminat boyutu kişilik haklarının ihlâliyle ilişkilidir. TMK m. 24, 25 ve TBK m. 58’de güvence altına alınan bu haklar – her ne kadar Kanunda açıkça ifade edilmemiş olsa da doktrinde –; a) yaşam, sağlık ve vücut tamlığı, b) şeref ve haysiyet, c) hayat alanı (sır, özel ve kamuya açık), ç) resim üzerindeki hak ile d) meslek sanat ve ticarete dair itibar olmak üzere beşe ayrılır⁵¹.

Çalışma konumuz itibarıyla saldırıya uğrayanın kişilik hakları arasında ilk olarak şeref ve haysiyet akla gelmektedir. TDK, şerefi “*Başkasının, birine gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, onur; toplumca benimsenmiş iyi şöhrat*”, haysiyeti ise “*değer, saygınlık, itibar; öz saygı*” şeklinde tanımlamıştır⁵². Şeref ve haysiyet, belli bir toplumda ve belli bir zamanda kişide bulunması gerektiğine inanılan değer yargılarının bütünüdür. Bu cümleden yola çıkarak söz konusu yargılar, toplumdan topluma değiştiği gibi aynı toplumda da zamanla farklılık gösterebilir⁵³. Nefret söylemi, kişilik haklarından şeref ve haysiyete saldırı niteliği taşımaktadır.

Şeref ve haysiyetin yanı sıra sağlık da ihlâl edilen kişilik değerleri arasında yer alır. Yaşam hakkı içinde değerlendirilen⁵⁴ sağlık, kanaatimizce beden bütünlüğünden farklı olarak ele alınması gereken kişilik hakkıdır⁵⁵.

⁵⁰ ECRI, şu fiillerin kasten gerçekleştirilmesi durumunda cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır: “*şiddetin, nefretin veya ayrımcılığın alenen kışkırtılması, aleni aşağılama ve karalama; bir kişinin veya bir grup insanın ırk, renk, dil, din, milliyet veya ulusal veya etnik köken gerekçesiyle tehdit edilmesi; bir grup insanın ırk, renk, dil, din, milliyet veya ulusal veya etnik köken gerekçesiyle üstün gören veya hor gören veya aşağılayan bir ideolojinin ırkçı amaçlar doğrultusunda alenen ifade edilmesi; soykırım suçlarının, insanlığa karşı işlenen suçların veya savaş suçlarının ırkçı amaçlar doğrultusunda alenen inkâr edilmesi, önemsizleştirilmesi, haklı gösterilmesi veya hoş görülmesi*”.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. ERDOĞAN/KESKİN, s. 239 vd.; OĞUZ, s. 14 vd.; AKİPEK/AKINTÜRK/ATEŞ KARAMAN, s.340 vd.

⁵² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=şeref. E.T. 22/1/2019.

⁵³ Benzer doğrultuda bkz. YHGK 28/3/2001 T., 2001/2-276 E., 2001/289 K.: www.kazanci.com.tr.

⁵⁴ ARPACI, s.111.

⁵⁵ Aynı doğrultuda bkz. DURAL, s 117.

Nefret söylemi, mağdurun ruh sağlığını doğrudan doğruya olumsuz etkileyen bir haksız fiildir.

Nefret söyleminin, resim üzerinden yapılması akla resim üzerindeki hakkı getirmektedir. Keza, ticaret ile uğraşan bir kişiye yönelik nefret söyleminin, uygun illiyet bağı içinde olduğu sürece ticarî itibara yönelik bir saldırı niteliğinde olduğu söylenebilir.

Bir kişiyi, nefret söylemlerine konu edilen kişi veya gruplarla ilişkilendirmek de uygun illiyet bağı içerisinde değerlendirilerek kişilik hakkı ihlâli olarak mütalaa edilebilir⁵⁶.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, nefret söylemi ile kişilik haklarının birçoğunun saldırıya uğradığını ifade edebiliriz.

Kişilik hakları ihlâllerinde hukuka uygunluk nedenleri, zarar görenin rızası, üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılmasıdır (TMK m. 24/II). Yargıtay'ın, taciz niteliğindeki davranışların konu olduğu haberler nefret boyutuna ulaşırsa dahi toplumsal yararın bulunduğu hâllerde hukuka aykırılık unsurunun gerçekleşmediğini kabul eden bazı kararları mevcuttur⁵⁷.

bb) Zarar

En basit ifade ile malvarlığında irade dışı meydana gelen eksilme olarak ifade edilecek zararın, çeşitli türleri vardır. Kişilik hakları ihlâllerinde ilk akla gelen zarar türü, kişinin ruhsal dünyasında meydana gelen eksilme şeklinde ifade edebileceğimiz manevî zarardır⁵⁸. Böyle olmakla birlikte Yargıtay bir kararında, davacının kişiliğine değil, basın toplantısında yaşananlara yönelik eleştiri ve tepkilere – ağır da olsa – mesleği gereği (gazeteci) katlanmak zorunda olduğunu ve manevî zararın oluşmadığını hükme bağlamıştır⁵⁹.

⁵⁶ Y. 4. HD, 26/1/2015 T., 2014/2523 E., 2015/889 K.: Yayımlanmamış karar.

⁵⁷ Y. 4. HD, 6/12/2017 T., 2016/942 E., 2017/8002 K.: Yayımlanmamış karar. "...2013 yılbaşı gecesini İstanbul'daki kutlamalarda meydana gelen taciz olayı fotoğraflanarak mizahi bir anlatımla kamuoyuna duyurulmuştur. Davacı kutlamaların yapıldığı yerde sivil polis olarak görev yaptığına göre, üzerinde üniforma bulunmayan davacının mesleğinin ve hangi maksatla kutlamalarda bulunduğu davalılarca bilinmesi mümkün değildir. Dosya kapsamından davalıların özel bir kastına veya kötüniyetine de rastlanılamamıştır. Şu durumda davanın reddine karar verilmesi gerekirken kısmen kabulüne karar verilmesi doğru değildir..."

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. AYDOS, s.11 vd.; KESKİN, 42 vd.

⁵⁹ Y. 4. HD, 14/3/2016 T., 2015/5136 E., 2016/3265 K.: Yayımlanmamış karar.

Nefret, manevî zararın yanı sıra maddî zararlara da yol açabilir. “..... *Şarküteri dükkânında domuz eti satıyor!*”, “*Ermeni ticaretinden elde ettiği geliri acaba nereye harcıyor?*” şeklindeki ifadeler, söz konusu şahsın ticaret hacmini doğrudan olumsuz etkiler ve maddî zarara neden olur.

Nefretin doğurduğu zarar, doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilir. Keza cismanî zarara neden olabileceği gibi ölüme dâhi yol açabilir. Örneğin, “..... *hukuk fakültesinde derse giren isimli hoca ki eşçinseldir kendisi!*” şeklindeki bir beyanın sosyal medya üzerinden hızla yayılması neticesinde söz konusu akademisyenin darp edilmesi ve hatta öldürülmesi durumunda cismanî zarar ve ölüm hâlinde ortaya çıkacak zarar söz konusu olabilecektir.

cc) İlliyet Bağı

Hayatın olağan akışı ve yaşam tecrübelerine göre, nefret söyleminin (telafisi) talep edilen zarara yol açmış olması gerekir⁶⁰. Bir esnafın kafasında kipa ile ağlama duvarı önünde çekilmiş bir fotoğrafının, İsrail Devleti ile ilişkilerin gerildiği bir dönemde yeni medya yolu ile yayılması ve söz konusu esnafın dükkânına taşlı sopalı saldırı neticesinde dükkânda zarar ortaya çıkması durumunda uygun illiyet bağı gerçekleşmiş olur. Zira böyle bir hâlde ortaya çıkan zarar, gerçekleştirilen nefret söyleminin hayatın olağan akışına uygun bir sonucu olarak kabul edilebilir niteliktedir. Bu fotoğrafın hakikate taalluk etmesi hâlinde dahi nefret söyleminin yol açtığı haksız fiil ortaya çıkacak iken, fotoğrafın montaj olması durumunda sorumluluğun doğacağı şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıktır⁶¹.

İlliyet bağının kesilmesi sorumluluğun kalkması sonucunu doğurur. Yukarıdaki örnek üzerinden gidecek olursak, ağlama duvarının önünde çekilen fotoğrafın sınırlı sayıda, o ilde yaşamayan ve şiddete eğilimi olmayan kişilere gönderilmesine rağmen, fotoğrafın hızla yayılması neticesinde kişinin maddî zarara uğraması hâlinde illiyet bağının kesildiğinden söz edebiliriz. Zira fotoğrafı gönderen kişinin eylemi ile ortaya çıkan zarar arasında uygun illiyet bağından bahsedilemez. Bu durumda ortaya çıkan zarar, fotoğrafın sınırlı bir veya birkaç kişiye gönderilmesinin uygun bir sonucu olmayıp, esnafın dükkânına yapılan saldırının sonucudur.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. ERDOĞAN, s.127 vd.; EREN, s.536 vd.

⁶¹ “... *davacının geçmiş yaşantısı, etnik ve dini kökenleri, meslekî geçmişi hakkında halkın kin ve nefretine maruz kalmasına neden olacak gerçek dışı karalamalar ve haksız ithamların yer alması...manevî tazminatı gerektirmiştir.*”: Y. 4. HD, 16/10/2017 T., 2015/12872 E., 2017/5882 K.: Yayımlanmamış karar. İnternet sitelerine düşen haberlerin, doğruluğunu kontrol etmeden yayımlanması, yayımlayan kişinin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz: Y. 4. HD, 16/10/2017 T., 2015/12872 E., 2017/5882 K.: Yayımlanmamış karar.

Aynı örneğe devam edecek olursak, fotoğrafı *Whatsapp*'tan beş kişi ile paylaşması, ardından da o beş kişinin de beşer kişiye dağıtması ve böylelikle söz konusu fotoğrafın dalga dalga yayılarak dükkânın saldırıya uğraması durumunda ortak illiyetten söz etmek mümkündür. “*Lütfen paylaşalım*” gibi bir etiketleme söz konusu ise tam teselsül, paylaşılan kişilerin kendi ihtiyarı ile fotoyu dağıtması durumunda ise eksik teselsülden bahsedilebilir. Burada şu nokta önemlidir, dükkâna zarar veren ve kimlikleri tespit edilen kişiler hiç şüphe yok ki ortaya çıkan zarardan doğrudan sorumludur. Bu fotoğrafı ilk olarak paylaşan kişinin sorumlu olacağına da duraksamaya yer yoktur. Hâl böyle olmakla birlikte, mağduru tanımayan, mağdurun Türkiye’de yaşadığını bilmeyen, söz konusu iletiyi her hangi bir amaç gütmeyen öylesine dağıtan kişiler de sorumlu olacak mıdır? Bu sorunun cevabı kusur bahsinde incelenecektir.

çç) Kusur

Kusursuz sorumluluğun istisna olması, nefret söyleminin mevzuatımızda yeterli düzenlemeye konu olmaması karşısında, çalışma konumuz kusura dayanan sorumluluk olarak mütalaa edilmelidir. Kısaca hukuken kınanan davranış olarak ifade edilen kusur⁶², haksız fiilin subjektif unsurunu oluşturur ve failin durumu ile ilgilendir.

Toplumsal barışı ve huzuru olumsuz etkileyen nefret söylemi, niteliği gereği ağır neticelere sebebiyet verdiği için, yeni medya kullanıcılarının bu hususta dikkat ve özen seviyelerinin yüksek olması beklenir. Şöyle ki, ayrımcılığa yol açan veya açabilecek türden paylaşımların hiç yapılmaması gerekir. “*Böyle bir sonucu öngörmemiştim!*”, “*Bu olanları asla istemezdim!*”, “*İnsanların böyle bir tepki vereceğini nereden bilecektim!*”, “*Fotoğrafta yer alan giysi, kıyafet veya sembollerin belli bir dini, ırkı, mezhebi, cinsel tercihi ifade ettiğini bilmiyordum*” gibi savunmalar asla dikkate alınmamalıdır. Zira orta zekalı, makul bir kişiden beklenen davranış, anlamını bilmediği, tam olarak yorumlayamadığı fotoğrafları, resimleri, videoları paylaşmaktan imtina etmesidir.

dd) Matufiyet

Yargıtay içtihatlarıyla hukukumuzda dâhil olan matufiyet, “*yöneliklik, yönelmiş olmaklık*” anlamında kullanılmaktadır⁶³. Kişilik haklarına yapılan

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. ERDOĞAN, s.118 vd.; EREN, s.529 vd.

⁶³ TDK Türkçe Sözlükte matufiyet kavramı yer almamakta, kök kelime “*matuf*” ise “*Bir*

saldırılarına karşı açılan davalarda matufiyet, dava şartıdır. Buna göre matufiyet, kişilik hakları saldırıya uğrayanın ya açıkça belirtilmesi (önad ve soyad şeklinde) ya sıfatının zikredilmesi (..... Bakanı gibi) ya da şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ima edilmesini ifade eder. Ezcümle, açıkça anlatılmasa da söylemin o kişiye/kişilere yönelik olduğunun anlaşılması veya anlaşılabilir olması, matufiyet koşulunun gerçekleşmesi için yeterlidir⁶⁴. Bu çerçevede matufiyet unsurunun gerçekleşmemesi de davanın reddi nedenidir⁶⁵. Matufiyetin açık insan hakları ihlallerine yol açacağı iddiası⁶⁶ kanımızca mesnetten yoksundur.

b) Nefret Söyleminden Sorumlu Olan Kişiler

Nefret söylemini ilk gerçekleştiren kişinin yanı sıra bunu yeni medyada yayan kişiler de doğan sonuçtan duruma göre sorumlu tutulabilirler. Bu noktada ayrıca *ekşi sözlük*, *uludağ sözlük* gibi, web sitelerinin editörlerinin de zararlardan sorumlu tutulup tutulmayacakları meselesi tartışılabilir. 15/3/2019'da Yeni Zelanda'da iki camiye yapılan terörist saldırıda 51 kişi katledilmiştir. Bunun üzerine ülkemizde bulunan ekşi sözlük sitesine bir kişi “*videoyu izlerken keşke türkiyeye gelip bu Cuma günü camiileri temizlese diye iç geçirdim*” ifadelerini yazmıştır. *Ekşi sözlük*ten ise “... ‘yeni zelanda’da camiye saldırı” başlığına yazılan kabul edilemez bahse konu entry, birkaç dakika içerisinde fark edilerek aynı dakikalar içerisinde silinmiş, entry’i yazan kullanıcının hesabı ise nefret söylemi sebebiyle kapatılmıştır.

Her sosyal paylaşım sitesinde olduğu gibi, ekşi sözlük’te de içerikler kontrolden geçmeden yayına alınmaktadır. Herhangi bir nefret söyleminin, hukuka aykırı nitelikte içeriklerin ekşi sözlük’te barındırılması mümkün

yöne eğilmiş, yöneltilmiş” şeklinde tanımlanmaktadır: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=matuf. E.T. 22/1/2019.

⁶⁴ “...Hukuka aykırı eylemde bulunan kişi mağdurun ismini açıkça belirtmemiş veya isnat ettiği fiili üstü kapalı bir biçimde geçiştirmişse, isnadın mahiyetinde ve mağdurun şahsına matufiyetinde tereddüt edilmeyecek derecede karineler varsa, hem isim zikredilmiş, hem de hakaret vaki olmuş sayılır (Hukuk Genel Kurulu 16/09/2015 gün ve 2014/4-85 E 2015/1774 K- 07/07/2010 gün ve 2010/4-377 E 2010/365 K).”: Y. 4. HD, 14/3/2018 T., 2016/2998 E., 2018/1856 K.: Yayımlanmamış karar; Y. 4. HD, 22/11/2018 T., 2016/13407 E., 2018/7257 K.: Yayımlanmamış karar;

⁶⁵ “... davalı kendi Facebook hesabında herhangi bir isme veya muhatabını tarif eden ibare ve görüntüye yer vermeksizin söz konusu ifadeleri kullanmış olmasına göre matufiyet unsuru gerçekleşmemiştir. Bu durumda davalının ifadelerinin davacıya matuf olmadığı kabulü gerekir...”: Y. 4. HD, 12/12/2018 T., 2016/11487 E., 2018/7910 K.: Yayımlanmamış karar. Aynı doğrultuda bkz. Anayasa Mahkemesi Baş. No: 2013/2602, K. T. 23/1/2014.

⁶⁶ Y. 4. HD, 2/2/2015 T., 2014/16557 E., 2015/1240 K.: Yayımlanmamış karar.

değildir. Bu içeriklerle ilgili gelen şikâyetler hızlı bir şekilde incelenmekte ve hukuka aykırı olanlar silinmektedir. Ziyaretçilerimiz de rastladıkları hukuka aykırılıkları, ilgili entry'nin yanında yer alan "şikâyet" butonuna basarak bize iletebilir ve bu sürece katkıda bulunabilirler." şeklinde bir açıklama gelmiştir. Bu noktada, nefret söylemini içeren ifadeyi derhal silen sosyal paylaşım sitesinin sorumluluğundan bahsedemeyiz. Hâl böyle olmakla birlikte, bu şekilde bir nefret söylemi, matufiyet unsurunu da sağlamak kaydıyla, uzunca bir süre o sosyal paylaşım sitesinde kalsa idi kanaatimizce sorumluluğun doğacağından bahsedilebilirdi. Ezcümle, ortaya çıkan zarara uygun illiyet bağı içinde katkıda bulunan herkes, ortaya çıkan zarardan ötürü sorumludur⁶⁷.

2. Nefret Söylemine Karşı Hukukî Korunma Yolları

Nefret söylemi ile ihlâl edilen temel normun kişilik hakları olması münasebetiyle hukukî koruma yollarını da üçe ayırarak inceleyebiliriz. Bunlar savunma davaları, tazminat davaları ve vekâletsiz iş görme davasıdır (TMK m. 25).

a) Savunma Davaları

Savunma davaları kendi içinde önleme, durdurma ve tespit olmak üzere üçe ayrılır. Nefret söylemine ilişkin saldırı tehlikesi ortaya çıktıktan sonra önleme, başlamış ve devam etmekte olan saldırıya karşı durdurma ile sona ermiş olmakla birlikte etkileri devam etmekte olan saldırılar için de tespit davaları açılabilir (TMK m. 25/I). Kısaca ifade etmek gerekirse saldırı henüz başlamadan önleme, devam ederken durdurma, sona erdikten sonra ise tespit davası açılır. Bu üç davanın veya herhangi ikisinin eş zamanlı açılma ihtimali söz konusu değildir.

Yeni medyada nefrete ilişkin bir söylemin yayılacağı tehlikesi ortaya çıktığı anda önleme davasına müracaat edilir. "*Öğretim üyesi ... e, 1 Nisan şakası yapacağız*" ifadesinin sosyal medyada duyurulması durumunda, öğretim üyesine dair nefret içeren beyanların yapılacağı konusunda güçlü ve inandırıcı deliller var ise 1 Nisan gelmeden ilgili kişinin sosyal medya hesabına erişim engellenebilir.

Eşcinsel öğretim üyesi nin, sadece eşcinsellerin gittiği mekânlarda çekilmiş fotoğraflarının sosyal medyada yayımlanmaya başlaması hâlinde

⁶⁷ Bir dizinin yapımcısı da dava ehliyetini haizdir. Dizi hakkında eleştiri yapılırken kullanılan fuhuş kelimesinin, eleştiri sınırlarını aşarak davacının kişilik haklarına saldırı olarak kabul edilir. Ayrıca yapılan karalama kampanyası da hukuka aykırıdır: Y. 11. HD, 12/12/2016 T., 2015/14495 E., 2016/9502 K.: Yayımlanmamış karar.

durdurma, söz konusu fotoğraflar hesaptan kaldırılmasına rağmen insanlar arasında bu durumun konuşulmaya devam etmesi hâlinde ise tespit davası gündeme gelir. Önemle belirtilmelidir ki, mesele fotoğrafların gerçek ya da montaj olması değildir. Başka bir ifadeyle tespit davasından amaç görüntülerin gerçek olup olmadığının ortaya çıkarılması değildir. Kişilerin cinsel tercihleri nedeniyle ayrımcılığa tâbi tutulması hukukun ihlâlidir. Tespit davasında hedef, insanların bu hukuksuzluğa hizmet etmesinin önüne geçmektir.

Savunma davaları ile birlikte davacı, düzeltmenin veya kararın üçüncü kişilere bildirilmesi ya da yayımlanması talebinde de bulunabilir (TMK m. 25/II). Bir öğretim üyesinin eşcinsel olduğuna işaret eden fotoğrafların sosyal medyada paylaşılması neticesinde, açılmış ve kazanılmış olan durdurma davasının yayımlanması nasıl bir amaca hizmet edecektir? Şöyle ki, davacının talebi doğrultusunda hâkimin bu kararı yayımlaması, hukukî durumu bilmeyen insanların bu durumun nefret söylemi olduğu ve hukuka aykırı olduğu bilgisine ulaşması dışında mağdur açısından nasıl bir kazanım doğuracaktır? Bu bilginin daha çok yayılması, belki de failin amacına hizmet edecek ve mağduriyetin artmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, hâkimin – toplumsal barışı etkileyen niteliği haiz bu ihlâllerde – yayıma karar vermeden önce olası sonuçları özenle incelemesi, mamafih davacıya da bu konuda izahta bulunması gerektiği kanaatindeyiz.

b) Tazminat Davaları

Nefret söyleminin yol açtığı zararların giderilmesi, maddî ve manevî tazminat davaları ile talep edilebilir (TMK m. 25/III).

Nefret söyleminin neden olabileceği maddî zararlar, zarar bahsinde incelenmiştir. Bu noktada önemli olan ortaya çıkan maddî zararın nefret söylemi ile uygun illiyet bağı içerisinde olmasıdır.

Manevî tazminatın ise ölçüsünü, hâkim takdir eder. Hâkimin takdirinde, tarafların kusur oranı, sıfatı, işgal ettikleri makam ile diğer sosyal ve ekonomik durumları dikkate alınır. Takdir hakkına etki eden tüm hâl ve şartların gerekçede objektif olarak gösterilmesi gerekir. Takdir edilen bu paranın zarara uğrayanda manevî huzuru gerçekleştirecek nitelikte olması gerekir. Ceza niteliğini haiz olmayan manevî tazminat, maddî bir zararın karşılanmasına yönelik de değildir⁶⁸.

⁶⁸ Y. 4. HD, 25/10/2018 T., 2016/9080 E., 2018/6577 K.; Y. 4. HD, 5/11/2018 T., 2016/11653 E., 2018/6653 K.: Yayımlanmamış karar.

c) Vekâletsiz İş Görme Davası

Haksız saldırı nedeniyle elde edilen haksız kazancın kendisine verilmesine ilişkin talep olan vekâletsiz iş görme de, nefret söyleminde söz konusu olabilir. Zira nefret söylemini içeren ifadenin yer aldığı sosyal medya sağlayıcısının bulunduğu mecrada bir kazanç ortaya çıkmış bulunabilir. Örneğin bir youtuber, *Youtube*'a yüklediği bir videoda “*Ankara’da bir devlet üniversitesinde görev yapmakta olan, lisansüstü eğitimini Ermenistan’da tamamlayan doçent ünvanlı öğretim üyesinin, Ermeni diasporası ile olan yoğun bağları, dedelerinin Ermenistan’dan geldiğine işaret etmektedir*” ifadelerini kullandığında, nefret söylemi ve matufiyet⁶⁹ koşulları oluşmuştur. O hâlde, bu videonun izlenme oranına mütenasip youtubera ödenecek meblağı, mağdur olan öğretim üyesi vekâletsiz iş görme hükümleri uyarınca talep edebilir.

ç) Talebin Mirasçılara Geçmesi

Nefret söylemi yolu ile kişilik hakları ihlallerinde dava taleplerinin mirasçılara geçip geçmeyeceği hususu ikili bir ayrımla incelenecektir. Mağdur talepte bulunduktan⁷⁰ (savunma, tazminat, vekâletsiz iş görme davaları) sonra ölürse, mirasçılarının buna devam edeceği yönünde tereddüt yoktur. Mağdur henüz talebini ileri sürmeden öldüğünde savunma davalarına ilişkin davaların mirasçılar tarafından açılacağını düşünüyoruz. Zira toplumsal barışa tehdit niteliği taşıyan nefret söyleminin engellenmesi, ortaya çıkmışsa durdurulması, sona ermiş ise de hukuka aykırılığının tespiti kamu yararına ilişkindir.

Maddî tazminat talebi, malvarlığına ilişkin olması, mirasbırakanın ölümü ile tüm hak ve borçlarının başkaca herhangi bir işlem yapılmasına gerek kalmaksızın mirasçılara geçeceğine ilişkin küllî halefiyet ilkesi gereği mirasçılar tarafından ileri sürülebilecektir. Vekâletsiz iş görmeye dair istemi de aynı çerçevede değerlendirebiliriz.

İhtilaf manevî tazminat talebinde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki “*Manevî tazminat istemi, karşı tarafça kabul edilmiş olmadıkça devredilemez; mirasbırakan tarafından ileri sürülmüş olmadıkça mirasçılara geçmez.*” (TMK m. 25/IV) hükmü gereği nefret söyleminin mağduru, manevî tazminata ilişkin talebini ileri sürmeden öldüğünde mirasçıları bu davayı açabilecek midir? Manevî tazminat talebi, hem şahsa sıkı sıkıya bağlı bir hak olması

⁶⁹ İlgili öğretim üyesinin resmî internet sitesinde yer alan özgeçmişinde tahsilini Ermenistan’da yaptığı bilgisi yer alıyorsa matufiyet koşulu sağlanmıştır.

⁷⁰ Bu talep salt dava olmamakla birlikte, noter marifetiyle ihtar çekme, ihlâlê dair avukat ile konuşup vekâlet verme gibi konuya dair verilen tepkiler de bu bağlamda değerlendirilebilir.

hem de mirasbırakan tarafından ileri sürülmemiş ise af edilmiş olabileceği gerekçeleri ile mirasçılara geçmez görüşüne katılmıyoruz. Zira henüz tazmin edilememiş bu zararın talep edilmesi; ölenin hatırasına saygının yanı sıra, kamu yararı niteliği ağır basan nefret söylemleri ile mücadele olgusunda da faydalıdır. Mirasçıların açtığı davada, mirasbırakanın bu söylem nedeniyle kendisini affettiğini herhangi bir delille ispatlayan davalı, tazminat ödemekten kurtulacaktır⁷¹.

B) Usule Dair Hükümler

Çalışmamızın bu bölümünde nefret söyleminin hukukî sonuçları bağlamında yetkili ve görevli mahkemenin yanı sıra ispat kuralları ile belirsiz alacak talebi kısaca incelenecektir.

1. Yetkili ve Görevli Mahkeme

Genel yetki kuralı olan davalının yerleşim yerinin (HMK⁷² m. 6/I) yanı sıra Türkiye’de yerleşim yeri bulunmayanlara karşı Türkiye’de mutad meskeninin olduğu mahalde de (HMK m. 9/I) dava açılabilir. Yeni medya yolu ile yapılan ihlâlde husumetin birden fazla kişiye yöneltilmesi durumunda her bir davalının yerleşim yerinde dava açılabilir (HMK m. 7/I). Davalının sosyal medya sağlayıcısı olması durumunda, bu tüzel kişinin merkezinin bulunduğu yerde dava açılabilmesi gibi (HMK m. 6/I), şubelerinin bulunduğu yerler de yetkilidir (HMK m. 14/I). Davacının kişilik haklarına ilişkin korumaya en kısa, basit ve ucuz yoldan ulaşabilmesi eş deyişle kişiliğin üst düzey korunması için getirilen özel yetki kuralı ile davacı, kendi yerleşim yerinde de bu davaları açabilir (TMK m. 25/V). Son olarak, nefret söyleminin kişilik haklarında yaptığı ihlâl daha açık anlatımla buna dayanarak doğacak borç haksız fiile dayandığı için haksız fiilin gerçekleştiği yer mahkemesi de yetkilidir (HMK m. 16). Bu anlamda olmak üzere örneğin, herkese açık *Twitter* hesabından yapılan nefret söylemine karşı Türkiye’nin her yerinden dava açmak mümkün olacaktır, yeter ki orada İnternet erişimi olsun.

Değer ve miktara bakılmaksızın malvarlığı ile şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkemenin asliye hukuk mahkemesi olması karşısında (HMK m. 2/I) nefret söyleminden kaynaklanan maddî ve manevî tazminat davaları asliye hukuk mahkemesinde açılacaktır.

Nefret söylemini yapan kişinin memur olması hâlinde, saldırının göreve ilişkin olup olmadığının değerlendirilmesi uyuşmazlığın çözüme

⁷¹ AYDOS, s.27.

⁷² RG, 4/2/2011, S. 27836.

kavuşturulacağı yargı yolunun tespitinde önemlidir. Şöyle ki, kişisel kusura dayanıyorsa adli yargı, memuriyete ilişkin görevin ifası esnasında yapılan haksız saldırılarda idarî yargı görevli olacaktır⁷³. Örneğin, üniversiteye kayıt esnasında siyahî öğrencilerin işlerini zorlaştıran, geciktiren, onlara ten renklerine vurgu yaparak hakarete bulunan idarî personele karşı idarî yargıda dava açılacaktır.

2. İspat Kuralları

Yeni medya yoluyla yapılan nefret söyleminin hangi kişilik değerlerini ihlâl ettiğini, söylem ile ortaya çıkan zarar arasındaki illiyet bağını, matufiyeti ve davalının kusurunu ispat külfeti davacıdadır (TMK m. 6). Bu süreçte en önemli en hassas ve en güç husus uygun illiyet bağının ispatıdır. Zira uğranıldığı iddia edilen zarardan sorumluluk nefret söylemi ile illiyet bağına bağlıdır. Matufiyetin ispatı da bu sürecin esaslı noktalarından biridir. Bu noktada hâkimin esnek davranarak, en basit delilleri de değerlendirerek görünüş ispatına (*anscheinsbweis*) önem vermesi gerektiğini düşünüyöruz. Kanaatimizce matufiyet unsurunu taşıyan nefret söylemi, manevî zarara yol açar. Eş deyişle nefret söyleminin ruhsal âlemde eksilmeye yol açtığı, objektif manevî zarar teorisinin burada geçerli olduğu kanaatindeyiz⁷⁴. Son olarak manevî tazminatın miktarını belirlerken hâkimin, takdir yetkisini sonuna kadar davacı lehine kullanması gerektiği kanaatindeyiz. Zira birlik ve beraberliğe kasteden nefret söyleminin üst düzey bir yaptırıma tâbi tutulması gerekir.

3. Belirsiz Alacak

Maddî tazminat taleplerinde mümkün olan “*belirsiz alacak*” davaları (HMK m. 107/I-II), manevî tazminat taleplerinde uygulamada kabul edilmemektedir⁷⁵. Bu yerleşik içtihadı katılmıyöruz⁷⁶. Zira nefret söylemi zaman geçtikçe etkilerini artıracak, kişinin mağduriyetini yükseltecek ağır bir haksız fiildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, çarpan etkileri olan nefret söylemi plânlanmadığı veya öngörülmediği ölçüde büyük, yıkıcı sonuçlara yol açabilir. Bu sonuçlar dava devam ederken ortaya çıkabileceği gibi, dava sonuçlandıktan sonra dahi kendini gösterebilir. Bu durumda, kesin hüküm

⁷³ Haksız şikâyetten ötürü kişilik haklarına yapılan saldırılarda, memur olan davalının göreviyle ilgili bir eylemine değil kişisel kusuruna dayanan davalar adli yargıda çözüme kavuşturulur: YHGK, 23/10/2018 T., 2017/4-1355 E., 2018/1553 K.: Yayınlanmamış karar.

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. KESKİN, s. 67 vd.

⁷⁵ YHGK 14.11.2001 T., 2001/21-993 E., 2001/1019 K. : Yayınlanmamış karar.

⁷⁶ Aynı doğrultuda bkz. AYDOS, 28, 29.

itirazının ya da Yüksek Mahkemenin ifade ettiği gibi “...zarar görenin daha önce belirttiği istemi ile zararını açıkladığı ve belirttiği için artık geriye bir alacağı kalmadığı için...”⁷⁷ talebin reddinin isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Daha açık anlatımla, dava devam ederken yahut dava sona erdikten sonra ortaya çıkan zararların da tazminin uygun olduğunu düşünüyoruz.

4. Ceza Hukuku ile İlişki

Zarar verenin kusurlu olup olmadığı, ayırt etme gücünün bulunup bulunmadığına karar veren hukuk hâkimi, ceza hukukunun konuya ilişkin yaklaşımlarıyla bağlı değildir. Bununla birlikte, ceza hâkimi tarafından verilen kusurun değerlendirilmesi, zararın belirlenmesi ve beraat kararı da hukuk hâkimini etkilemez (TBK m. 74). Buradan çıkan sonuca göre ceza mahkemesince verilen mahkûmiyet kararlarının hukuk hâkimini bağlaması (TBK m. 74) karşısında, haksız fiilin koşullarının gerçekleştiğinin kabulü gerekmektedir⁷⁸. Hâl böyle olmakla birlikte, çalışma konumuz itibarıyla nefret söylemi suçunun her daim haksız fiile sebebiyet vermeyeceğinin de dikkatten kaçırılmaması gerekir. Şöyle ki, TCK m. 122 doğrultusunda suç oluşturan bir söylemde, matufiyet unsuru bulunmuyor ise haksız fiil de söz konusu olmayacaktır. Eş deyişle, nefret içeren söylemin belli bir kişi veya kişileri kastetmesi tazminat için gerekli bir unsurdur. Öte yandan, suç niteliği taşımamakla birlikte aynı eylemin haksız fiil olarak vasıflandırılması da mümkündür. Şöyle ki, bir söylem TCK m. 122’de düzenlenen eylemleri içermemekle birlikte kişilik haklarını ihlâl ediyor olabilir. Sözelimi, nefret söylemi, hedef aldığı kişinin şeref ve haysiyetine zarar verebilir.

Ceza hâkimi tarafından verilen beraat kararının hukuk hâkimini etkilemeyeceği (TBK m. 74/I) hükmü, fiilin sanık tarafından işlenmediği noktasında verilmiş ise hukuk hâkimini bağlayacaktır. Daha açık anlatımla, temel hedefi hakikat olan ve hukuk hâkimine nazaran daha güçlü araştırma imkânlarına sahip olan ceza hâkiminin, nefret söyleminin adı anılan kişi tarafından yapılmadığı, yeni medyada kullanılan takma adın ilgili kişiye ait olmadığı gerekçesi ile verdiği beraat kararının hukuk hâkimini bağlayacağı konusunda şüphe yoktur. Dolayısıyla böyle bir durumda ilgili kişi aleyhinde açılmış olan tazminat davasının reddedilmesi gerekir.

⁷⁷ YHGK 14.11.2001 T., 2001/21-993 E., 2001/1019 K. : Yayınlanmamış karar.

⁷⁸ Y. 4. HD, 25/10/2018 T., 2016/9080 E., 2018/6577 K.: Yayınlanmamış karar.

C) Zamanaşımı

Savunma davalarının açılma süreleri davanın türüne göre farklılık gösterir. Buna göre, önleme davası söylem başlamadan tehlike devam ettiği sürece, durdurma davası söylem tekrarlandıkça, tespit ise söylemin etkileri var oldukça açılabilir. Nefret söyleminin başlangıç ânı, üçüncü kişilerin erişimine izin verilme lahzasıdır. Nefrete ilişkin fotoğraf, kişinin cep telefonunda yer almakla birlikte, yeni medyadan henüz yayımlanmamışsa, söylem gerçekleşmemiştir. Örneğin, eşcinsellerin gittiği bir mekânda çekilen fotoğrafın cep telefonunda tutulması, yeni medyadan paylaşılmaması, telefon bozulunca fotoğrafı bulan tamircinin bunu erişime açması hâlinde nefret söylemini gerçekleştiren kimdir? Burada ortak illiyet mi, illiyet bağının kesilmesi mi söz konusudur? Kanaatimizce bu durumda tamircinin eylemi fotoğrafı çeken kişinin fiili bakımından illiyet bağını kesen bir nedendir. Buna göre, zamanaşımının başlangıcı olarak tamircinin eylemi dikkate alınmalıdır.

Tazminat taleplerine ilişkin olarak özel hukuka dair mevzuatta özel bir düzenleme olmaması karşısında nefret söyleminin neden olduğu zararın ve tazminat yükümlüsünün öğrenildiği tarihten itibaren iki yıl ve her hâlde söylemin gerçekleştiği tarihten itibaren on yılın geçmesi ile talep zamanaşımına uğrar (TBK m. 72/I).

SONUÇ

Nefret söylemi yöneltildiği grupların yaşadıkları topluma güven ve bağlılığını zedelemesinin yanı sıra nefret suçunun da tetikleyicisi olması hasebiyle toplumsal barış ve huzuru tehdit eder. Bu söylemle mücadelenin yolu ise öncelikle tüm boyutlarıyla tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesinden geçer. Kanaatimizce, nefret söylemi toplumun belli kesimlerini din, inanç, dil, ırk, engellilik, cinsiyet gibi nedenlerle ayırarak, kendileri ile birlikte yaşamak istenilmediği, kendilerinin hoş görülmediği düşüncesini onlarda uyandırmak suretiyle kişilik haklarını ihlâl eden her türlü ifade biçimidir.

Şüpheye yer bırakmayacak şekilde yeni medya nefret söyleminin artmasında etkin bir rol oynamıştır. Erişimin kolaylığı, yaygınlığı, içeriğin kullanıcı tarafından da kolaylıkla üretilebiliyor olması, verilerin sayısız kere çoğaltılabilme özelliği, kullanıcının kimliğini gizleyebilmesi bu artışın temel nedenleridir. Nefret söylemiyle mücadelede en etkili yol öncelikle yurttaşların yeni medya okuryazarlığı noktasında yaygın eğitim süreci içinde bilgilendirilmesidir. Bu şekilde genç yaştan itibaren İnternet’i bilinçli şekilde

kullanan, buradaki risk ve tehlikelerin farkında olan, etik ihlallerden kaçınan yurttaşlar yetişebilecektir. Ancak medya okuryazarlığının seçmeli ders olarak çok da talep görmediği ülkemizde bu noktadaki bilinç düzeyinin yetersiz kaldığı görülmektedir. Nefret söylemiyle mücadelede etkili ikinci yol ise bu söyleme yönelik hukukî yaptırımların caydırıcı olması noktasındadır.

Nefret söylemi ile hukukî mücadelede ilk akla gelen ceza hukuku ve itibarıyla cezaî yaptırımlardır. Hâl böyle olmakla birlikte söylemin, matufiyet koşulunu sağlamak kaydıyla medenî hukuku da ihlâl etmesi mümkündür. Şöyle ki, kişilik haklarına zarar veren söylem haksız fiil sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Bu sonucun doğması için gerekli olan uygun illiyet bağı ve kusur koşullarını değerlendiren hâkimin, kamu yararını da göz önünde bulundurarak takdir hakkını daha esnek kullanması gerektiğini düşünüyoruz.

Nefret söyleminin sebebiyet verdiği zarar sadece manevî değil, maddî de olabilir. Eş deyişle, uygun illiyet bağı içinde olmak kaydıyla ortaya çıkan maddî zararlardan da sorumluluk söz konusu olabilir. Ayrıca, söylemi gerçekleştiren kişinin kazanç elde etmesi vekâletsiz iş görmeye dayanan talepleri de olanaklı hâle getirmektedir. Son olarak niteliklerine uygun düştükleri ölçüde savunma davalarının açılması da mümkündür. Çalışma konumuzun kamu yararını doğrudan ilgilendirmesinden ötürü, taleplerin mirasçılara geçmesi gerektiğini düşünüyoruz.

İnternet erişiminin olduğu her yerde ve asliye hukuk mahkemelerinde açılan davalarda, etki ve sonuçlarının toplumsal barışı tehdit edici niteliği haiz olması münasebetiyle hâkimin davacı lehine daha esnek davranması gerektiği kanaatindeyiz. Hâkimin, tüm delilleri değerlendirerek takdir yetkisini nefret söylemi ile mücadele konusunda kullanması etkili olacaktır. Manevî tazminatta belirsiz alacak talebini kabul etmeyen Yüksek Mahkeme içtihatlarının adil olmadığını düşünüyoruz. Hem haksız fiil hem de suç niteliği taşıyan nefret söyleminin, her iki hukuk disiplininin kendi işleyişi, ölçütleri ve aradığı unsurlar açısından ayrı ayrı ve titizlikle incelenmesi gerekmektedir.

Açılacak davalarda zamanaşımı sürelerinin başlama ânı, nefret söyleminin üçüncü kişilerin erişimine açıldığı andır. Son olarak, sadece hedef aldığı kişiyi değil tüm toplumu da yakından ilgilendiren nefret söylemi ile etkin mücadelenin, mevzuatımızda açık düzenlemelerle ve ayrıca hukuk uygulamasında emsal içtihatlarla mümkün olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- AKINCI, Şahin: **Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler**, B. 10, Sayram Yayınları, Konya, 2017.
- AKİPEK, Jale/AKINTÜRK, Turgut/ATEŞ KARAMAN, Derya: **Türk Medenî Hukuku, Başlangıç Hükümleri, Kişiler Hukuku**, C. I, B. 14, Beta Yayınları, İstanbul, 2012.
- AKKURT, Sinan Sami: “*Kişilik Hakkının Sosyal Medya Kullanıcıları Tarafından İhlâli Hâlinde Ortaya Çıkacak Cezaî Sorumluluğa Medenî Hukuk Bağlamında Bir Bakış*”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XXV, S. 2, Y. 2017, s. 329 – 373.
- ANTALYA, O. Gökhan: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, C. II, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- ARPAÇI, Abdülkadir: **Kişiler Hukuku (Gerçek Kişiler)**, B. 2, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- ATAMAN, Hakan: “*Nefret Suçlarını Farklı Yaklaşımlar Çerçevesinden Ele Almak: Etik, Sosyo-Politik ve Bir İnsan Hakları Problemi Olarak Nefret Suçları*”: **Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları**. Der. Yasemin İNCEOĞLU, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- AYDIN, Devrim: “*Türk Ceza Kanunu’nda Hakaret Suçu*”, Prof. Dr. Nur CENTEL’e Armağan, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. XIX, S. 2, Y. 2013, s. 879 – 918.
- AYDOS, Oğuz Sadık: “*Basın Yolu İle Kişilik Hakları İhlâllerinde Manevî Tazminat*”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVI, Y. 2012, S. 2, s. 1 – 36.
- BİNARK, Mutlu: “*Nefret Söyleminin yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi*”: **Yeni Medyada Nefret Söylemi**, Der. Altuğ AKIN, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ÇELENK, Sevilay: “*Ayrımcılık ve Medya*”: **Televizyon Haberciliğinde Etik**, Der. ÇAPLI, Bülent/TUNCEL, Hakan, Ankara, 2010, s. 211 - 229.
- ÇELİK, Elif: “*Nefret Söylemi İfade Özgürlüğünün Neresinde?*”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IV, S. 2, Y. 2013, s. 205 – 239.
- ÇOMU, Tuğrul: “*Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi*”: **Yeni Medyada**

- Nefret Söylemi**, Der. Altuğ AKIN, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- DEMİRBAŞ, Timur: “*Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ’a Armağan, C. XIX, Özel Sayı – 2017, s. 2693 – 2701.
- DEMİRCİOĞLU, Huriye Reyhan: “*Aldatılan Eş Tarafından Üçüncü Kişiye Yöneltilen Manevî Tazminat Taleplerinde Hukuka Aykırılık Unsuru*”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. LXV, S. 3, Y. 2016, s. 687 – 721.
- DİRİNİ, İlden: “*Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden Üretilen Nefret Söylemi*”: **Yeni Medyada Nefret Söylemi**, Der. Altuğ AKIN, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- DURAL, Mustafa/ÖĞÜZ, Tufan: **Türk Özel Hukuku, C. II, Kişiler Hukuku**, B. 19, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2018.
- ERDOĞAN, İhsan: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, B. 3, Gazi Kitabevi, Ankara, 2017.
- ERDOĞAN, İhsan/KESKİN, A. Dilşad: **Türk Medenî Hukuku (Başlangıç Hükümleri – Kişiler Hukuku)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2018.
- EREN, Fikret: **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, B. 23, Yetkin Yayınları, Ankara, 2018.
- GERAY, Haluk/AYDOĞAN, Aylin: “*Yeni İletişim teknolojileri ve Etik*”: **Televizyon Haberciliğinde Etik**, Der. ÇAPLI, Bülent/TUNCEL, Hakan, Ankara, 2010.
- İNCEOĞLU, Yasemin/SÖZERİ, Ceren: “*Nefret Suçlarında Medyanın Sorumluluğu: “Ya sev ya terk et ya da ...”*”: **Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları**, Der. İNCEOĞLU, Yasemin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAYMAK, Ayşe: “*Yeni Medyada Nefret Söyleminin Hukuki Boyutu*”, **Yeni Medyada Nefret Söylemi**, Der. Altuğ AKIN, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- KARAGÖZ, Kezban “*Post-Truth Çağında Yayıncılığın Geleceği*”, **TRT Akademi**, 2018, 3(6), s. 678-708.
- KARAN, Ulaş: “*Nefret İçerikli İfadeler, İfade Özgürlüğü ve Uluslararası Hukuk*”: **Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları**. Der. Yasemin

İNCEOĞLU, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

KESKİN, A. Dilşad: **Objektif Manevî Zarar Teorisi Açısından Manevî Tazminat**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.

KILIÇ, Taner: “*Nefret Suçları ile Mücadelede bir Örnek: Güney Yoksulluk Hukuk Merkezi (SPLC)*” **Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları**. Der. Yasemin İNCEOĞLU, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

MONDAL, Mainack/SILVA, Leandro Araújo/BENEVENUTO, Fabrício: “*A Measurement Study of Hate Speech in Social Media*”, **HT ’17**, July 04-07, s. 85 - 94, 2017.

MÜLLER, Karsten/SCHWARZ, Carlo: “*Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime*”, December 2017.

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3082972.

NALBANT, Atilla: “*İnsan Hakları Avrupa Hukuku İlkeleri Işığında Yüksek Mahkemelerin Yaklaşımı Hakkında Bir Değerlendirme*”, **Anayasa Hukuku Dergisi**, C. IV, S. 7, Y. 2015, s. 227 – 243.

OĞUZ, Habip: **İnternet Ortamında Kişilik Haklarının İhlâli ve Korunması**, B. 2, Adalet Yayınları, Ankara, 2012.

ÖZTEKİN, Hülya: “*Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ekşi Sözlük Örneği*”, **USAD (The Journal of International Social Research)**, C. 8, S. 38, Y. 2015.

SCHMIDT, Anna/WIEGAND, Michael: “*A Survey on Hate Speech Detection using Natural Language Processing*” <http://www.aclweb.org/anthology/W17-1101>, E. T. 3/11/2018.

ÜZÜLMEZ, İlhan: “*Hakaret Suçu*”, **Ceza Hukuku Dergisi**, C. V, S. 12, Nisan 2010, s. 41 – 71.

VARDAL, Zeynep Burcu: “*Nefret Söylemi ve Yeni Medya*”, **Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2015 Bahar 2(1), s. 132 – 156.

WARNER, William/HIRSCHBERG, Julia: “*Detecting Hate Speech on the WorldWideWeb*” **Proceedings of the 2012 Workshop on Language in Social Media (LSM 2012)**, Montre’al, Canada, June 7, 2012, s. 19 – 26.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
C.	: Cilt
CD	: Ceza Dairesi
E.	: Esas
E.T.	: Erişim Tarihi
ECRI	: European Commission against Racism and Intolerance
HD	: Hukuk Dairesi
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
K.	: Karar
RG	: Resmî Gazete
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medenî Kanunu
v.	: versus
Y.	: Yargıtay
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

